

метою насадження в суспільній свідомості основних ідеологічних смислів. У нашій статті ми зупинилися на характеристичі тих, котрі подавалися з позитивним контекстом – «демократія», «народовладдя», «трудове селянство», «партія робітників та селян» тощо. Предметом подальших досліджень може бути тема формування засобами політичної пропаганди образу «ворога».

Література

1. Баран В., Токарський В. «Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939-1941 рр., Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014, 456.
2. Вонсович С. Використання політичних і психологічних технологій з метою впливу на суспільство. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2010. Випуск 7, 116-126.
3. Доценко Е. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо- Издательство МГУ, 1997, 344.
4. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько-української війни, Теле- та радіожурналістика, 2018, випуск 17, 22–51.
5. Масенко Л. Рідна Комуністична партія, батько Сталін, дорогий Ілліч... Про маніпуляції в мові політичної пропаганди [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/ridna-komunistichna-partiya-batko-stalin-dorogij-illich.html>
6. Прохорова И. «Мы никакие не маргиналы. Мы авангард общества». Интервью Ирины Прохоровой о Крыме, пятой колонне и разговоре с народом. [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://meduza.io/feature/2016/08/01/мы-никакие-не-маргиналы-мы-авангард-obschestva>
7. Станкевич Б. Інформаційні маніпуляції та їхній вплив на електоральну свідомість. Studia Politologica Ucraino-Polona. Випуск 8. Житомир-Київ-Краків : ФОРМ Євенок О. О., 2018, 78-81.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф.1, оп.70, спр. 301.
9. ЦДАГО України, ф.1, оп.70, спр. 359.

УДК 321.6

МАНІПУЛЯТИВНІ ПАРАДОКСИ «ОКСАМИТОВОГО» ТОТАЛІТАРИЗМУ

Ірина Суровцева,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології
та соціальної роботи Приазовського державного
технічного університету (м. Маріуполь)*

Аналізується така сучасна форма політичного режиму як «оксамитовий тоталітаризм». Радикальні техніки соціального регулювання в умовах розповсюдження медіа-технологій поступаються місцем м'яким методам тиску в напрямку «самоконтролю», криміналізації критиків тощо. «Оксамитовий» тоталітаризм використовує інформаційні технології для керування страхом та організованим панікерством.

Ключові слова: тоталітаризм, «оксамитовий» тоталітаризм, політичний режим, політичне маніпулювання, ліберальна демократія.

Such a modern form of political regime as «velvet totalitarianism» is analyzed. Radical techniques of social regulation in the context of the spread of media technology are giving way to soft methods of pressure in the direction of «self-control», criminalization of critics. Velvet totalitarianism uses information technology to manage fear and organized panic.

Keywords: totalitarianism, «velvet» totalitarianism, political regime, political manipulation, liberal democracy.

Загальне поняття тоталітаризму (похідне від терміну середньовічної латині *totalis* (весь, цілий, повний) у політології розкривається як «одна з форм держави, яка має за мету здійснення повного контролю над особистістю і суспільством» [2].

Праці Х. Арендт, М. Фуко, І. Гофмана, Е. Кастельса, З. Баумана привертають увагу до концепції інституційного контролю, як результату спланованої управлінської діяльності, співвідносного зі складним режимом організації сучасного інформаційного суспільства.

Термін «оксамитовий тоталітаризм» використовується для опису обмежень, накладених на вираження ліберальних цінностей, не лише у політичній сфері, а й повсюди, де індивід стикається з принципами ієрархії, субординації, тобто у тотальних організаціях. Тотальними є соціальні інститути з високим ступенем нормативно-правової регламентації соціальних взаємодій. У них недотримання встановлених поведінкових стандартів вважається «ухиленням» і тягне за собою значні санкції: покарання, адміністративні, кримінальні заходи. На поверхні лежить демонстрований підкреслено демократичний стиль управління, коли прислухаються до думки кожного, незалежно від займаного положення в організації. Існування жорсткого контролю за поведінкою кожного не усвідомлюється в силу прихованої форми, у яку він одягнутий. Незважаючи на декларовану свободу дій, члени організації настільки регламентовані існуючими правилами і технологією, що здатні продукувати тільки очікувану поведінку, приписуючи при цьому їй на індивідуальному рівні, статус особистого вибору.

Сучасна політологія налічує чимало підходів до аналізу та визначення «кольорових» феноменів. І якщо термін «оксамитова революція» як спосіб повалення комуністичних режимів через поступові реформи, ненасильницьке усунення старої влади, відомо давно, то поняттям «оксамитовий тоталітаризм» сучасники зобов'язані художнім та публіцистичним творам (повість Клауді Московічі «*Velvet Totalitarianism: Post-Stalinist Romania*», Б.Вербепа).

З. Бауман та А. Донскіс, описуючи сучасне «життя без альтернатив», визначають, що під час маніпулювання політичними закликами, доречно розглянути таку її форму як «оксамитовий» тоталітаризм. Саме він набуває ознак контрольованої форми маніпуляції свідомістю та уявою під маскою ліберальної демократії, що дає змогу підкорювати й контролювати навіть критиків, коли окремішні думка і промова криміналізуються, йде переслідування не за правопорушення, а за неполіткоректний умонастрій [1, с.22]. На зміну тоталітаризму з його наглядно-примусовими механізмами приходять псевдодемократія (дефектна демократія). Так, наприклад, класифікуючи політичний режим, що склався в Україні, як «режим з синдромом слабого плюралізму», «неліберальну демократію», «напівдемократію» або «змагальний авторитаризм», дослідники вказують єдиний набір якісних ознак, провідними з яких є електоральна конкуренція олігархічних угруповань політичної еліти, відірваність влади від суспільства та високий ступінь декларативності політичних прав і свобод [5].

На думку Е. Кастельса, політичні, правові відносини в сучасному світі значно змінюються, виникають і регулюються існуючими ЗМІ, однак викликані, в цілому, кризою національної держави: глобалізація в суспільстві, перехід влади до регіональних і локальних урядів є своєрідним занепадом старої «жорсткої моделі». Існують досить прогресивні цілі, що передбачають застосування інформаційних технологій з метою добробуту у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, але структури, що використовуються для досягнення цих цілей, гальмують ці процеси. Можна казати про протиріччя між інформаційними цілями та управлінськими структурами індустріальної епохи [4, с.170].

Оксамитовий тоталітаризм стає ще більш результативнішим, коли йому прислуговує система електронного шпигунства. Згідно з ним, розвідка фіксує у себе дзвінки, електронні листи і інтернет-активність, перехоплює електро-

нні сигнали, що виходять від комп'ютерів і телефонів, збираються мета-дані для створення «карти» за принципом «хто з ким спілкується». Перехоплені матеріали повідомлень електронної пошти, текстових повідомлень, записи телефонних розмов, доступ в Facebook і Twitter, інтернет-активність за допомогою таких сайтів, як Google, Microsoft або Yahoo протягом багатьох років «складуються» на великих серверах, розміщених у штаб-квартирах національних розвідок. Гігантська база даних служить матеріалом для роботи служб розвідки і безпеки, а також поліції, які захищають систему вже м'якого електронного тоталітаризму.

Політичні філософи стверджують, що під дахом демократії може зростати політика, озброєна новітніми технологіями керування страхом та організованого панікерства. Життя онлайн стає підґрунтям порушення приватної таємниці. Але якщо немає чого приховувати, то не має сенсу у шантажі, витягуванні секретів, тиску, у тому, що в часи тоталітаризму прагнули витягнути з приватного, особистого життя секретні та розвідслужби. У цьому полягає парадокс нових технологій та соціальних мереж, які фахівці називають новою формою контролю та розмежування. Вважається, що мірою поширення інформаційних та комунікаційних технологій суспільне життя стає більш демократизованим; одночасно накопичення «великих даних» у політиці дозволяє урядам і великим корпораціям збирати, обробляти й миттєво отримувати майже безмежний обсяг інформації про уподобання і моделі поведінки громадян. Тут криються очевидні можливості для маніпулювання і примусу, що загрожують самим основним демократії [1, с.116].

У 2011 року Джон Ф. Фуреді, професор соціології (Університет Торонто), співвідносив тоталітарні режими з установами та урядами, які привілейовують індивідуальний комфорт над індивідуальними правами. Найяскравішою рисою тоталітарних суспільств є те, що критерій комфорту має перевагу над міркуванням істини взагалі та справедливості стосовно окремих людей. Дослідник суспільства постмодерну К. Харт застерігає: «Ми, як заручники, влаштувалися цілком комфортно: добре харчуємося, спимо на м'яких постелях і не піддаємося тортурам» [3].

Дж. Фуреді описав п'ять загальних характеристик будь-якої форми тоталітаризму, оксамитового чи то «звичайного» [6]: 1) «наявність законів, які не можна зрозуміти», коли немає об'єктивної шкали для визначення ймовірного правопорушення; 2) наявність та влада некваліфікованих псевдо-експертів (найяскравіший тоталітарний екземпляр подібної фігури радянський комісар, який давав поради та навіть накази з питань, щодо яких він не мав досвіду); 3) визначена статусом етика, яка дозволяє переслідувати осіб, які не мають статусу жертви; 4) страх брати участь у громадському обговоренні суперечливих питань; 5) демонізація тих, кого сприймають як політичних чи ідеологічних дисидентів.

Тобто в рамках «оксамитового» варіанту тоталітаризму мета маніпуляції людиною і суспільством досягається в напрямку формування, за висловом Г.Маркузе, «одновимірної людини» з гранично вузьким кругозором світогляду основної частини населення. Сповзання у «оксамитовий тоталітаризм» відбувається через менш суворі покарання, цензурування себе та один одного (причому на несвідомому рівні), відсутність жодного конкурсу ідей.

Таким чином, посттоталітаризм як безперечний продукт сучасної епохи, пов'язаний в своєму практичному здійсненні з технобюрократичною раціональністю індустріальних товариств, має ще й певну спорідненість з іншими сучасними політичними формами. Старий управлінсько-політичний тоталітаризм модифікувався у новий політичний бренд «оксамитовий тоталітаризм», що краще адаптується до епохи глобальних ЗМІ, економічної взаємозалежності та інформаційних технологій.

Література

1. Бауман З., Донскіс А. Плинне зло. Життя без альтернатив. Київ: Дух і Літера, 2017. 216 с.
2. Истягин А. Теория тоталитаризма в контексте актуальных политических процессов. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/alternativi/alternativy-3-2011/11453-teoriya-totalitarizma-v-kontekste-aktualnyx-politicheskix-processov.html>
3. Насыров Р. Об истоках и видах тоталитарного политического режима URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-istokah-i-vidah-totalitarnogo-rezhima>
4. Химанен П., Кастелс М. Информационное общество и государство благосостояния: финская модель. М., 2002. 224 с.
5. Шачковська А.С. Індикатори гібридних режимів (псевдодемократії). URL: http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7344/1/Shachkovska%20L.S._gibrudni%20regumu.pdf
6. Furedy J. Free speech and the issue of academic freedom: is the Canadian velvet totalitarian disease coming to Australian campuses? URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/UQLawJl/2011/15.html>